

Lublin, dnia 20 sierpnia 2024 r.

Ks. dr hab. Piotr Kulbacki
Instytut Nauk Teologicznych KUL

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

mgr lic. Justyny Justyny Kapłańskiej „Chrystologia Ruchu Światło-Życie: inspiracje, specyfika, zmienność” (Katowice 2024, ss. 496) napisanej pod kierunkiem ks. dr. hab. Jacka Kempy, prof. UŚ.

Rozwijający się od siedemdziesięciu lat Ruch Światło-Życie (ruch oazowy, ruch Żywego Kościoła) wpisuje się życie Kościoła w Polsce i w innych krajach. Swoja bezpośrednią działalnością formacyjną ogarnął ponad dwa miliony osób, dla których stał się szkołą wiary, oraz zaangażowania w życie Kościoła i społeczne. Fenomen tego doświadczenia fascynuje wielu badaczy, którzy w ramach swych dziedzin podejmują naukową refleksję nad tym zjawiskiem tak głęboko oddziaływującym na odnowę życia eklezjalnego zarówno bezpośrednio po *Vaticanium II* jak i obecnie. Powstaje wiele opracowań z teologii, pedagogiki, psychologii, socjologii, historii i innych nauk. Często badania naukowe podejmują osoby, które same uczestniczą w tym ruchu odnowy Kościoła chcąc w ten sposób pogłębić i zweryfikować według kryteriów naukowych swoje zaangażowanie, któremu poświęcają znaczną część życia.

W tym kontekście należy z uznaniem spojrzeć na trud badawczy podjęty przez doktorantkę i na poprowadzenie przez promotora, ks. prof. Jacka Kempę, który podjął się opieki nad jej poszukiwaniami naukowymi, zwieńczonymi dysertacją przedłożoną do recenzji.

1. Temat, plan i struktura rozprawy

Dysertacja mgr lic. Justyny Kapłańskiej „Chrystologia Ruchu Światło-Życie: inspiracje, specyfika, zmienność” liczy 496 stron. Korpus pracy obejmuje 4 rozdziały poprzedzone wstępem i dopełnione zakończeniem. Doktorantka we wstępie wprowadza w swoje zamierzenia badawcze, których wyniki relacjonuje w dysertacji.

Doktorantka podejmując pracę badawczą wyszła z przesłanki, że chrystologia stanowi centrum myśli teologicznej i ujawniła cel prowadzenia badań, w którym zawarła hipotezę badawczą związaną z rozumieniem tez chrystologicznych. Sformułowała w związku z tym następujące

zagadnienia o bardzo szerokim zakresie: 1) Jaka chrystologia wyłania się z pism obecnych w Ruchu Światło-Życie? Czy można mówić o konkretnym typie chrystologii bądź paradygmacie myślenia chrystologicznego? 2) Które treści chrystologiczne są uwypuklane i powtarzane najczęściej, a które marginalizowane lub zupełnie pomijane? Czy można mówić o pewnym uporządkowaniu lub hierarchizacji przekazywanych w formacji prawd o Chrystusie? 3) Jaki obraz/obrazy Chrystusa są promowane w formacji Ruchu? Czy – przy założeniu, że jest ich kilka – dopełniają się one wzajemnie bądź są ułożone według konkretnego zamysłu? 4) Z czego wynika specyfika chrystologii Ruchu Światło-Życie? Gdzie tkwią korzenie, inspiracje tego typu myślenia? Do jakich źródeł sięgał jego założyciel, a na co szczególnie Ruch powołuje się współcześnie? 5) Czy myśl chrystologiczna w Ruchu Światło-Życie jest spójna? Czy można mówić o jasnym, konkretnym wykładzie chrystologicznym? Czy można zaobserwować zmienność chrystologii w czasie? (s. 21).

Doktorantka odwołując się do tematu (tytułu pracy) wyjaśnia dlaczego należy Ruch Światło-Życie uczynić przedmiotem badań chrystologicznych, gdyż „celem dysertacji jest próba zrekonstruowania wizji chrystologii Ruchu Światło-Życie jako przykładu przeniesienia konkretnego typu chrystologicznego myślenia na program formacyjny, formę pobożności oraz postawy religijne i społeczne. W sposób szczególny jest nim także ukazanie przykładu recepcji chrystologii Soboru Watykańskiego II w konkretnych – czasowych, kulturowych i społecznych – realiach polskiego Kościoła” (s. 25-26). Są to ważne zagadnienia, które weryfikują program formacyjny Ruchu Światło-Życie pod kątem chrystologii, zatem zadaniem zamierzonego przedsięwzięcia miało być zbadanie jak program formacyjny Ruchu, najczęściej stanowiący przedmiot badań teologii pastoralnej, spełnia kryteria poprawności stosowane w teologii dogmatycznej.

Doktorantka w dysertacji kolejno zreferowała poglądy teologiczne ks. Franciszka Błachnickiego. W rozdziale I ukazała je na tle jego życiorysu i etapów jego rozwoju naukowego.

W II rozdziale zreferowała zagadnienia formacyjne i podawała komentarze chrystologiczne według klucza układu formacji podstawowej poszczególnych stopni oraz dla dorosłych i starszej młodzieży oraz dla dzieci. Wskazała też na zagadnienia programowe dotyczące różnych stanów życia. Rozdział II został także poświęcony formacji permanentnej rozwijanej po zakończeniu formacji podstawowej Ruchu. Składają się na nią różne formy rekolekcji i kursów diakonii, animatorów, a także praca formacyjna w ciągu roku oraz doroczne

programowe spotkania krajowe (kongregacje odpowiedzialnych) mające charakter modlitewny i formacyjny oraz naukowy.

Rozdział III zawiera omówienie tekstów programowych Ruchu Światło-Życie, będących głównymi referatami ks. Blachnickiego wygłaszanych na kongregacjach krajowych oraz powstałych na emigracji. Teksty te syntezują dotychczasowy rozwój Ruchu i wskazują dalsze perspektywy.

Rozdział IV stanowi próbę syntezy poprzez zestawienie wątków nauczania i formacji w Ruchu Światło-Życie według klucza chrystologicznego.

Dysertacja ciekawie wprowadza w zagadnienia teologiczne wynikające z opracowań naukowych ks. Blachnickiego. Szczegółowe omawianie poszczególnych stopni formacji oazowej ma charakter kolejnych paragrafów ze streszczeniami podręczników z dodanym komentarzem chrystologicznym. Doktorantka uzasadniła przyjęcie takiego klucza, co zostanie omówione dalej. Dla osób nie znających formacji w Ruchu Światło-Życie może to być istotny element dla całościowego ujęcia zagadnienia, jednak zdaniem recenzenta utrudnia to czytelność refleksji chrystologicznej dodawanej na zakończenie omawiania etapu. Wydaje się bowiem, że element streszczający poszczególne etapy formacji zawiera zbyt wiele szczegółów, skądinąd bardzo ważnych dla zrozumienia całości formacji. Jeśli praca nie ma stanowić przewodnika po całości formacji Ruchu ze wskazywaniem elementów chrystologicznych, co także stanowi dużą wartość, to zdaniem recenzenta można przy przygotowaniu do druku ograniczyć te streszczenia tylko do wątków podejmowanych według klucza tematów chrystologicznych. Wówczas, praca byłaby nieco krótsza i pozwalałaby z perspektywy chrystologii łatwo zweryfikować, czy główne idee chrystologiczne są przekazywane w trakcie formacji. Zadanie takie zostało podjęte, zgodnie z zapowiedzią Doktorantki, dopiero w rozdziale IV. Przy obecnym układzie część elementów w naturalny sposób powracających w formacji została powtórnie omówiona.

2. Źródła, literatura i metoda

Bibliografia zajmuje 8 stron i obejmuje wybrane dokumenty Urzędu Nauczycielskiego Kościoła (Synod Rzymski został tu niewłaściwie zakwalifikowany). Źródłami podstawowymi do prowadzenia badań były materiały formacyjne Ruchu Światło-Życie zgromadzone na użytek tych badań w pełnym zakresie. W kontekście próby dość pełnego ich opisu zaznaczono rangę poszczególnych podręczników programów formacyjnych. Analizowane są także

podręczniki powstałe w niektórych diecezjach (Koszalin, Katowice), które nie są reprezentatywne dla całości Ruchu, jednak dają wgląd w teologię inicjatyw lokalnych („zmienność”) w Ruchu.

Opracowania podzielono na dotyczące Ruchu Światło-Życie i o ks. Franciszku Blachnickim. Literatura pomocnicza obejmuje teksty ks. Blachnickiego, prace z zakresu teologii dogmatycznej, inne teksty, archiwalia (jeden tekst o charakterze formacyjnym z Archiwum Głównego Ruchu Światło-Życie – bark sygnatury), oraz strony internetowe – bez podania dat dostępu, w tym jedna pozycja tylko z ogólnym z odesłaniem do portalu.

Korzystnie na refleksję chrystologiczną mogłoby wpłynąć uwzględnienie niektórych istotnych publikacji, m. in.: A. Pawlak, *Żywa Wspólnota*, Kraków 2016 (odniesienie do duchowości komunii w Ruchu Światło-Życie) czy P. Kulbacki, *Liturgia w formacji człowieka ku wolności. Studium w świetle myśli dzieła ks. F. Blachnickiego*, Lublin 2013 (odniesienie do soteriologicznego wymiaru chrystologii Ruchu).

Doktorantka uzasadnia zastosowaną metodę opisu badań: „prezentacje będą na bieżąco prowadziły do krytycznej analizy odkrywanych treści chrystologicznych. Zastosowanie prostej analizy porównawczej, na przykład przez odniesienie do standardowych treści podręcznikowych, mogłoby prowadzić na tym etapie do istotnego zubożenia treści. Stąd w krytycznych analizach dołączonych do prezentacji poszczególnych treści, będzie chodziło o podkreślenie głównych linii myślowych przy równoczesnym zachowaniu specyfiki każdorazowego kontekstu, własnej terminologii, pedagogicznej dynamiki zróżnicowanych form rekolekcyjnych” (s. 26).

Dopiero na ostatnim etapie opisu przeprowadzonych badań (w IV rozdziale) doktorantka zbiera rozproszone analizy w systematyczną całość prowadzącą do syntezy wątków chrystologicznych. Badaczka świadomie nie chciała narzucać od razu wzorców chrystologii systematycznej na materiał źródłowy. Stąd obrona kolejność w dysertacji: „najpierw postawione zostanie pytanie o silne akcenty chrystologiczne, wyłaniające się całego «tekstu». Dopiero potem dołączy się pytanie o odniesienie wypracowywanej chrystologii do charakterystycznych nurtów myśli współczesnej” (s. 27). Przyjęcie takiego paradygmatu badawczego pozwala „na znalezienie jak najlepszego balansu między «silnymi» pytaniami systematyki teologicznej, które narzucają własne schematy myślowe, a wielowarstwową siecią teologicznych treści programowych Ruchu Światło-Życie” (s. 27). Jest to poprawne podejście metodologiczne, chroniące przed kalkami akademickimi.

3. Język i uwagi techniczno-redakcyjne

Język opracowania (poza drobnymi potknięciami) jest poprawny. Doktorantka posługuje się językiem naukowym, niekiedy jednak styl eseju (komentarze chrystologiczne i rozdział IV) nie odwołującego się systematycznie w przypisach do źródeł, wymaga zapoznania się z pierwszym rozdziałem pracy.

Opis bibliograficzny wymaga dopracowania i konsekwentnego ujednoczenia zapisu numeracji czasopism, podawania stron w ramach prac zbiorowych oraz zapisu opracowań „pod red.”. W bibliografii, wbrew ogólnie przyjętym zasadom, podano najpierw imię potem nazwisko autora porządkując według kolejności nazwisk, co czyni bibliografię mniej czytelną.

Cytowanie bardzo ważnego źródła jakim jest Biuletyn Odnowy Liturgii, redagowany przez ks. Blachnickiego i zamieszczany przez niego w latach 1967-1976 na łamach „Collectanea Theologica” może sprawiać pewną trudność autorom opracowań naukowych, gdyż Biuletyn stanowi część kwartalnika i posiada on numerację stron ciągłą całości zeszytu z danego kwartału. Nie jest to wydawniczo odrębny periodyk; ewentualnie można byłoby podawać w opisie artykułów, że jest to Biuletyn Odnowy Liturgii.

Dysertacja zawiera zbyt obszerną prezentację życiorysu F. Blachnickiego dostępnego w licznych opracowaniach. Doktorantka w niektórych fragmentach oparła się na źródłowych tekstach, ale też na kompilacyjnych opracowaniach publicystycznych (Adaszyńska-Błacha i Mazur; Terlikowski), niekiedy doktorantka wskazywała na własną myśl publicystów, jednak na ogół cytowali oni oryginalne źródła. Autorka podejmując tak szeroko życiorys ks. Blachnickiego przeoczyła, że proces beatyfikacyjny rozpoczęty w 1995 r., o którym wspomniała, został uwieńczony w 2015 roku przez papieża Franciszka dekretem o heroicności cnót Czcigodnego Sługi Bożego.

4. Ocena merytoryczna

Cenne dla przedmiotu badań jest ukazanie przez doktorantkę kontekstu studiów ks. Blachnickiego, jego pracy naukowej oraz wpływu różnych nurtów (Sobór, ekumenizm, odnowa biblijna, liturgiczna, katechetyczna) oraz paragrafu poświęconego poszczególnym działom zainteresowań teologicznych ks. Blachnickiego. Entuzjazm soborowy na KUL-u przekładał się na ożywione dyskusje teologiczne i zaangażowanie pastoralne co zaowocowało rozwojem Ruchu Światło-Życie.

Doktorantka przywoływała do prowadzonych analiz wpływ poszukiwań naukowych ks. Blachnickiego w zakresie teologii pastoralnej, katechetyki i liturgiki oraz, jak trafnie zauważa, eklezjologii scalającej całość poglądów F. Blachnickiego. Zarazem na poszukiwania naukowe F. Blachnickiego wpłynęła jego pasja duszpasterska poszukująca zarówno teoretycznych podstaw realizacji zadań pastoralnych, jak i umiejscowienie ich w podstawach pogłębionej teologii duszpasterstwa. Stąd postulował on tworzenie naukowego instytutu eklezjologii praktycznej przekładającego na język praktyki posoborową teologię żywego Kościoła.

Ukazanie na początku pracy doktorskiej kontekstu naukowego dzieła ks. Blachnickiego wyjaśnia, dlaczego w komentarzach chrystologicznych doktorantka ogólnie odwołuje się do tego kontekstu bez podawania szczegółowych przypisów. Doktorantka wykazuje tu znajomość problemów teologii pastoralnej w odniesieniu do problemów chrystologicznych odnosząc się do tekstów prac naukowych ks. Blachnickiego i opracowań dotyczących jego poglądów naukowych.

Mimo kilkakrotnie zapowiadanego ukazania formacji i chrystologii w kontekście rozwoju programu nie wydaje się to zbyt szczęśliwy pomysł, bo wymagałby szczegółowych kwerend archiwalnych dla badania korzeni teologii ruchu. Autorka analizowała program w kolejności wybranej przez nią – formacja deuterokatechumenalna (trzech stopni), która oczywiście stanowi główny wątek teologiczny, następnie historycznie wcześniejszy pogram, który obecnie stanowi fundament oazy stopnia podstawowego, następnie zaś pogram Oazy Dzieci Bożych.

Wydaje się, że dla przeprowadzenia analiz zasadniczych linii chrystologicznych wystarczyłoby poza głównymi trzema stopniami deuterokatechumenatu (po skróceniu szczegółowych opisów) co najwyżej wskazać na inne aspekty lub akcenty chrystologiczne w innych programach lub tekstach programowych. Chęć ukazania chrystologii z perspektywy całości programów formacyjnych spowodowała liczne powtórzenia, nieco przysłaniające główne rezultaty badań chrystologicznych. Być może wystarczyłoby mocniej wyakcentować teologię zawartą w opracowaniach naukowych ks. Blachnickiego. Podręczniki formacyjne jego autorstwa zawierają nie tylko opisy poszczególnych elementów biblijnych, liturgicznych, wychowawczych, ale także obszerne fragmenty jego teologicznych i pedagogicznych opracowań naukowych (nieznacznie zmienione i bez przypisów), co stanowi o ponadczasowej doniosłości programu formacyjnego.

Doktorantka na podstawie przeprowadzonych analiz potwierdza charakter personalistyczny formacji w Ruchu Światło-Życie, będącej pod szczególnym wpływem chrystocentryzmu dialogicznego (s. 452n). Ma on wpływ na koncepcję katechezy wyłaniającą się z materiałów

formacyjnych i ujawnia się on w mariologii F. Blachnickiego (s. 455). Doktorantka zauważa, że personalizm chrystocentryczny przenika koncepcję celebrowania liturgii, widać też wpływ myśli personalistycznej K. Wojtyły oraz wpływ myśli personalistycznej reprezentowanej przez W. Granata. (s. 457).

Badaczka podkreśla w formacji Ruchu typiczność starotestamentalnych obrazów Chrystusa (s. 459) wraz z perspektywą antropologicznych konsekwencji zbawienia w Chrystusie (s. 461). Zarazem obraz Chrystusa to obraz sługi, a nie władcy na wzór ziemskiego (s. 462, 466-473). Badania potwierdziły istotny wpływ myśli teologiczno-pastoralnej szkoły tybińskiej na ujmowanie liturgii w świetle pośrednictwa zbawczego Chrystusa i Kościoła oraz jej dialogiczny charakter (s. 463). Także ujmowanie słowa Bożego ma charakter dialogicznego spotkania osobowego z Chrystusem (s. 464-466).

Chcąc uzyskać bezpośrednio odpowiedź na hipotezę badawczą doktorantka uporządkowała wnioski z analiz według klucza dogmatycznego sięgając do wcześniejszych analiz dotyczących inspiracji i specyfiki odkrywanej przez nią chrystologii, trudno mówić o istotnej zmienności.

Wykazała, że dogmat Chalcedoński jest wiernie zastosowany w materiałach formacyjnych, szczególnie w temacie Jezus Chrystus („10 kroków ku dojrzałości chrześcijańskiej”) co wynika z studiów F. Blachnickiego inspirowanych dorobkiem F.X. Arnolda (s. 474). Z kolei perspektywa soteriologiczna chrystologii Ruchu związana jest z akcentowaniem, w miejsce chrystologii kultycznej, pośrednictwa zbawczego Chrystusa i Kościoła oraz wymiarem personalistycznym prowadzonej formacji (s. 476-480).

Doktorantka wykazuje też, że w Ruchu dominuje „chrystologia odgórna”; „oddolna” jej zdaniem pojawia się w teologii wyzwolenia pod koniec życia założyciela Ruchu (s. 481). Jednak zdaniem recenzenta jest ona obecna cały czas w dominującym życiowym powołaniu ks. Blachnickiego jakim jest „diakonia wyzwolenia”. Doktorantka wskazuje też na obecność chrystologii chwały i szczególnie chrystologii krzyża (s. 481). Formacja Ruchu zachowuje równowagę w chrystologii w perspektywie podejścia ontologicznego i historiozbawczego (s. 482), zaś w kontekście celowości chrystologii, formacja bardziej akcentuje typ egzystencjalno-mistyczny niż systematyczno-dogmatyczny (s. 483). Doktorantka wydobywa też z formacji Ruchu perspektywę kierującą ku tzw. „polskiej teologii wyzwolenia”, co ujawnia formacja podstawowa Ruchu, a szczególnie Krucjata Wyzwolenia Człowieka. Kierunek ten rozwijał ks. Blachnicki na emigracji („Prawda-Krzyż-Wyzwolenie”), można to określić jako chrystologię wyzwolenia (s. 487).

Doktorantka szukając końcowej odpowiedzi na pytania badawcze zawarte u progu podjęcia pracy stwierdza, że chrystologia Ruchu ma charakter duszpasterski, wychodzi z antropologicznego fundamentu i akcentuje godność człowieka. Jej charakter jest soteriologiczny i kenotyczny oraz personalistyczny. Kieruje ona ku tematyce osobistej decyzji wiary i odwołuje się do chrystologii sakramentalnej. Dominuje obraz Chrystusa Sługi, a nie władcy na wzór ziemski. Doktorantka słusznie docenia wpływ teologii okołosoborowej na utworzenie spójnej i trwałej koncepcji formacyjnej. (s. 487-492).

Dysertacja w swej warstwie merytorycznej jest niezwykle interesująca, gdyż ukazuje bogactwo, kompleksowość i głębię dogmatycznego przekazu programu Ruchu Światło-Życie. Zagadnienie to jest bardzo ważne, gdyż obecnie w Kościele i teologii coraz bardziej akcentuje się rolę podstawowych dyscyplin teologicznych – związanych z bezpośrednim doświadczeniem spotkania z Bogiem. *Ratio fundamentalis* z 2016 roku zawierające wytyczne Stolicy Apostolskiej do programów formacyjnych przygotowujących do kapłaństwa i do studiów teologicznych potwierdza podstawową rolę Pisma świętego i liturgii, a dopiero w następnej kolejności wskazuje na skądinąd nieocenioną rolę teologii systematycznej. Teologia wschodnia liturga nazywa teologiem, jako tego kto bezpośrednio spotyka się z Bogiem i w ten sposób poznaje Go. Kierunek ten, nazwany dziś teologią liturgiczną, reprezentowali od dawna wielcy teologowie Ruchu Światło-Życie – ks. dr hab. Franciszek Blachnicki i ks. dr Wojciech Danielski, którzy tak właśnie odczytywali teologię okołosoborową i wskazania Ojców Soboru. Program formacyjny Ruchu Światło-Życie zatem koreluje z tradycją katechezy liturgicznej opartej o Biblię i z tradycją liturgii katechumenatu a równocześnie jest bardzo precyzyjny dogmatycznie. Dlatego pogłębiona dogmatycznie formacja prowadzona na fundamencie Biblii i liturgii uczyniła Ruch Światło-Życie eklezyjalnie atrakcyjnym, a przede wszystkim owocnym. Dziś Kościół coraz bardziej dostrzega ten kierunek, co widać także w programowych wypowiedziach papieża Franciszka o duchowości katechumenalnej w służbie misyjnego ukierunkowania Kościoła (nawrócenie pastoralne).

5. Pytania do dyskusji

1. Jak doktorantka widzi rolę Ruchu Światło-Życie i jego dynamiki katechumenalnej, przeżyciowej i charyzmatycznej (w szerokim znaczeniu tego słowa) w odniesieniu do klasycznych form przekazu dogmatów wiary w rodzinie, parafii i szkole?

2. Jak wyniki przeprowadzonych badań mogą wpłynąć na kształt życia własnej parafii, wspólnoty czy nauczania religii w szkole?

6. Ocena ogólna i wniosek końcowy

Mimo wskazanych wyżej usterek formalnych dysertacja doktorantki Justyny Kapłańskiej stanowi bardzo cenny wkład do badań nad nowymi sposobami formacji chrześcijańskiej nawiązującymi do tradycji katechumenalnej, Doktorantka z perspektywy teologii dogmatycznej ukazała głębię tej formacji. Nowe formy życia w Kościele muszą być weryfikowane przez hermeneutykę ciągłość teologii systematycznej i pastoralnej. Recenzent wskazując na niedociągnięcia i możliwości ulepszenia prezentacji uzyskanych wyników badań traktuje to jako wskazówki do wykorzystania przy publikacji.

Postawiony problem badawczy zyskał swą odpowiedź. Doktorantka wykazała się znajomością podstawowych zagadnień teologicznych i umie prowadzić pracę badawczą w tym zakresie. Autorka dysertacji wykazuje umiejętność porządkowania analizowanych treści i formułowania syntezy wniosków – będzie umiała posługiwać się w przyszłości metodą badań naukowych.

Recenzowana rozprawa stanowi nowy, cenny, oryginalny dorobek w polskich badaniach teologicznych na styku teologii pastoralnej i dogmatycznej. Opracowanie wnosi istotną wartość poznawczą do zagadnienia organizowania duszpasterstwa. Praca wykazuje dojrzałość badawczą doktorantki zarówno w prowadzeniu poszukiwań naukowych jak i formułowaniu wniosków. Wynika to z szerokiej wiedzy doktorantki, która dokonała wielkiej pracy badając teksty formacyjne i doszła do wniosków oryginalnych, których nie formułowali inni badacze formacji Ruchu Światło-Życie.

W związku z powyższym stwierdzam, iż recenzowana mgr lic. Justyny Kapłańskiej „Chrystologia Ruchu Światło-Życie: inspiracje, specyfika, zmienność” spełnia ustawowe wymogi i dlatego wnoszę o dopuszczenie jej Autora do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

mgr. Piotr Urbani